

Norges Indskrifter med de ældre Runer.

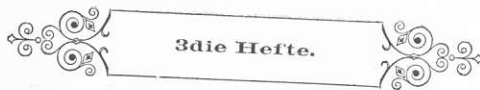
Udgivne

for

Det Norske Historiske Kildeskriftfond

ved

Sophus Bugge.

Christiania.

A. W. Brøgers Bogtrykkeri.

1895.

13. Belland.

Literatur. Utrykt (i Runearkivet i Christiania). Tegning med Paaskrift af Civilingeniør Kielland, tagen 1850 eller deromkring, men først meddelt 1865. — Brev til O. Rygh fra Student H. C. Kielland (Broder til Ingeniør K.), dateret Berge i Lyngdal 18de April 1865 (med Tegning). — Notis med Tegning af Runerne af S. Bugge nedskreven paa Belland i Sommeren 1865. — Photographi, som ikke viser Stenens Runer, taget samtidig. — Brev til Foreningen for n. Fort. Bevaring fra Skolelærer I. M. Osmundsen, dateret Farsund 28de Sept. 1867.

Trykt. Nicolaysen Norske Fornlevninger (1862—1866) S. 783. — Stephens Runic Monuments, Vol. I (1866), 261—263 (med Tegninger). 265. XXVI. LIV. Vol. II, 899 f. Vol III, 100. — Stephens i Aarbøger f. nord. Oldk. 1867 S. 218. — Wimmer Navneordenes bøjning (1868), S. 46. 119. — Wimmer og Bugge i Aarbøger f. n. Oldk. 1868, S. 68. — Nicolaysen i Aarsberetning for 1872 S. 135. — Wimmer „Runeskr. opr.“ i Aarbøger 1874, S. 98. 132. 137 f. — Heinzel, Über die Endsilben d. altnord. Spr. (1877), S. 8 [348]. 31 [371]. 137 [477]. — Noreen Altisl. u. altnorw. gramm. ¹ (1884) § 311 anm. 2. ² (1892) § 132 anm. 2. Anhang S. 256 Nr. 1. — Burg, Die ält. nord. runeninschr. (1885), S. 111 f. 167. 175. — Wimmer, Die runenschrift (1887), S. 106. 147. 156 anm. 301. 303.

Grundlag for Behandlingen. Undersøgelse af Originalen ved Prof. O. Rygh og Udgiveren.

Tegninger. Her meddeles Autotypier efter Photographier tagne af Photograph Væring. Det ene (S. 211) efter Originalen, af hele Stenen; det andet (S. 212) efter en Gipsafstøbning af Partiet med Runerne.

Den Runesten, som her skal behandles, er fra Belland (Matr. Gaards-Nr. 21) i Austad Sogn, Lyngdal Præstegjeld, Lister og Mandals Amt. Den ældste Tegning af den er udført c. 1850 af Civilingeniør Kielland¹⁾. Nærmere Oplysning fik man ved et Brev fra H. C. Kielland, Sidstnævntes Broder, som 18de April 1865 skrev til O. Rygh: „Igaar var jeg ude for at opsøge den Runesten, De tilskrev mig om, og jeg var saa heldig at finde den . . . paa . . . Belland i Oustad Sogn. Den danner Bro over en Bæk, som deler Gaarden efter Længden af Dalføret, den kjendes paa Gaarden under Navn af „Oustegars-Bruna“ omtrent i ret Linie mellem Hans Bellands og Bernt Nielsens Vaaningshuse“²⁾. Udgiveren af nærværende Skrift saa den i Sommeren 1865 ligge som Bro over en Bæk paa Gaarden Østre Bellands Grund med Runerne op. Jeg hørte, at den skulde have ligget der fra umindelige Tider. Ogsaa Osmundsen skriver 1867: „Efter Bellands Beboeres Vidnesbyrd har Stenen mindst i 100 Aar ligget som Bro, og det vides ikke, hvor den har ligget før“³⁾.

I 1893 blev Belland-Stenen ført til Christiania og indlemmet i Universitetets Oldsagsamling som Nr. 17797. Den er af Granit.

Stenen er 1 M. 65 Cm. lang; 95 Cm. bred paa det bredeste, 70 Cm. paa det smaleste; 25—30 Cm. tyk. Den synes ikke at være tilhuggen.

Fordi Stenen længe har ligget som Bro med Runerne vendte opad, er der paa Indskriftsiden mange tilfældige Fordybninger og Rifter.

Stenen har sikkert følgende Runer:

< M Þ Æ †
k e þ a n

< er ligesaa høi som de øvrige Runer og staar paa samme Basis. En Streg, som er parallel med og til høire for den øvre Del af < og som skraaner mod venstre lige ned til Runens Basis, er betydningsløs.

þ har kantede Sidestreger.

† har Skraastreger skraanende ned mod Indskriftens Udgangspunkt. Jfr. Norges Indskr. I, 7.

Tegningen hos Stephens har til venstre for < feilagtig Y. Det, som er taget for denne Rune, er tilfældige og betydningsløse Indhulinger⁴⁾.

Vanskeligere er det at bestemme, hvorvidt der overhoved har været nogen Rune til venstre for k. Navnlig her er der mange tilfældige Fordybninger og Rifter. Der kan ikke opdages noget sikkert Spor af nogen Rune til venstre for <. Prof. Rygh og jeg mener, at der er overveiende Sandsynlighed for, at her aldrig har været nogen Rune⁵⁾ og at keþan altsaa fra først af har været den hele Indskrift⁶⁾.

1) Denne er gjengivet hos Stephens I, 262.

2) H. C. Kiellands Tegninger er gjengivne hos Stephens I, 261 f.

3) Det er vildledende, naar Civilingeniør Kiellands Tegning har Paaskriften: „Funden ved Gaarden Omland i Austad Sogn“. Omland eller Aamland er Nabogaarden til Belland.

4) Wimmers og Noreens Formodning [staina]a keþan, som støtter sig til Tegningen hos Stephens, er efter Sporene paa Stenen utilstedelig.

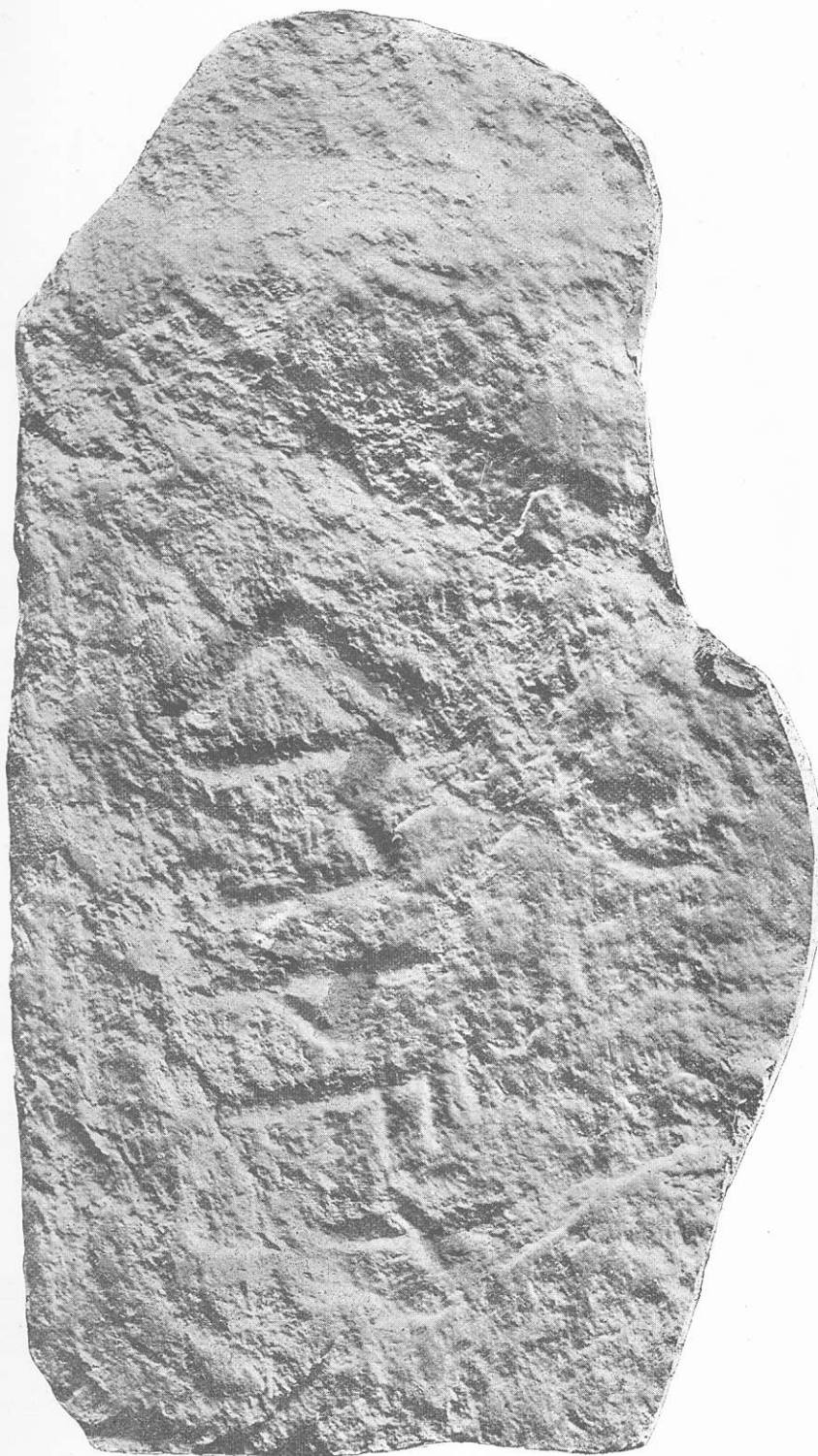
5) Det samme mener Nicolaysen Aarsber. for 1872 S. 135.

6) Jeg har undersøgt, hvorvidt det skulde være muligt at læse ikeþan (hvilket saa kunde deles ik eþan). Men dette synes mig ikke muligt. Der er vistnok til venstre for < parallelt

keþan er sandsynlig Genetiv af et Mandsnavn, som i Nominativ har lydt *Ketha. Indskriften betegner da „Kethas“ d. e. „Kethas Sten“; „dette er en Sten, som er anbragt til Minde om den døde Ketha“.

Ogsaa andre Indskrifter med den længere Rækkes Runer indeholde den med anden Runes øvre Del en kort lodret Streg, som mulig kunde være hugget. Men denne kan, saavidt jeg kan sé, aldrig have været fortsat saa langt ned, at den kan have dannet en i-Rune. Dette antager ogsaa Prof. Rygh.

Dødes Navn i Genetiv uden Tilføielse af det Substantiv, af hvilket Genetiven maa tænkes styret. Se Norg. Indskr. I, 178; 184 f.

I Gravskrifter hos fremmede Folk forekommer ligeledes denne Udtryksmaade. Den er saaledes den sædvanlige i oldirske Indskrifter; se Whitley Stokes i Bezzenbergers Beiträge XI, 145 ff. Ogsaa hos Grækerne kan Gravskrifter indeholde den Dødes Navn i Genetiv uden noget styrende Substantiv; se Larfeld Griech. Epigraphik S. 590. Og det samme er Tilfældet hos flere andre Folk.

keþan kan efter Formene ogsaa være Dativ; jfr. *witadahalaiban* paa Tune-Stenen. Burg siger: „Der dativ wäre vielleicht wahrscheinlicher“. Heri kan jeg ikke være enig. Medens jeg har støttet Forstaaelsen af keþan som Genetiv ved flere fuldstændige Analogier, vil man til Støtte for Opfattelsen af keþan som Dativ neppe kunne paaberaabe sig nærmere Analogier end Begyndelsen af Stentofta-Indskriften: *niuha borumr | niuha gestumr | haþuwolafn gaf | hariwolafn magiu* og Sparlösa-Indskriften i Vestergötland (fra 9de Aarh.): *aꝥiuls* (d. e. *auils*) *kaf airikis sunr kaf airiki*¹⁾.

Det Navn, som jeg har læst paa Belland-Stenen, keþan (Gen.) har jeg ellers ingensteds fundet. Heller ikke kan jeg angive Navnets Oprindelse. Her maa *e* være kort. Noreen antager, at Navnet i historisk Oldnorsk skulde hede *Kiade*²⁾.

Jeg véd ikke, om Mandsnavnet *Kēþa*, Stamme *Keþan-*, kan være beslægtet med Kvindenavnet *kīþa* Dyb. fol. I, 54 = Lilj. 668³⁾. Dieterich „Runen-Sprachschatz“ henfører baade dette og Mandsnavnet *kīþr* Lilj. 871 til oldn. *kið* n. „et Kid“, som er af en Stamme *kiðja-*. Kok (Det danske Folkesprog i Sønderjylland II, 31) sammenstiller med *kīþa* Lilj. 668 det slesvigske, hyppig syd for Tønder brugte Kvindenavn *Kie*, der findes som *Cye* i Flensborg i 14de Aarh. og som *Kye* i Sorø 1399. Jeg skal ikke dvæle ved alle de Tvivl, som maa fjærnes, inden man her kan træffe nogen Afgjørelse.

Urnordiske Genetiver paa *-an* af Hankjøns-Stammer paa *-n* er bevarede i keþan Belland, þrawiþan Tanum i Baahus-Len, ... an Tomstad. Dativ havde den samme Form: *witadahalaiban* Tune. Sandsynlig, efter historisk nordisk Sprog at dømme, ogsaa Accus.; men herpaa mangler Exempler. Endelsen urnord. *-an* er i historisk Nordisk regelret bleven til *-a* i Gen. Dat. Acc. sg. Melletrinnet er *-g* med nasaleret *a*.

Vi kan nogenlunde bestemme Lydovergangen Tid.

De ældste danske Indskrifter med den kortere Rækkes Runer har Gen. paa *-a*: *hurnbura* Kallerup, *ala* Glavendrup; jfr. Wimmer Runenschr. 312. At Kirkebo-

1) Hos Romerne kan den Dødes Navn paa Gravstenen staa i Dativ. Ligesaa hos Grækerne under de romerske Keisere.

2) Det forekommer mig ikke sandsynligt, at keþan skulde betegne Udtalen **Kenþan*, som *skīþa-* Skärkind Udtalen *skinþa-*, og at **Kenþa* skulde svare til isl. *kjanni*; se om dette Egilsson. Thi i *kjanni* er *m* neppe opstaaet af *np*. Burg S. 111 nævner ved keþan med urette *Keto* hos Saxo p. 162—169 M., som i Ser. run. alt. (Lang. SRD. I, 32) kaldes *Göte*. Dette Navn maa bl. a. paa Grund af *i* i Indlyd være forskjelligt.

3) Denne Sten er fra Gidsmarken, Husby Sjutolfts socken, Trögds härad, Fjerdhundraland-Upland. Men *kīþa* kan ikke, som Dybeck mener, have noget at gjøre med Navnet *Gidsmarken*. Dette gjenkjender jeg i Stedsnavnet *Gislmark* i Braavalla-Kvædet (Arkiv X, 233. 253).

Stenen fra Færøerne har Acc. *hrug* med nasaleret *g*, er vistnok ikke med Wimmer ene og alene at forklare deraf, at Næselyden holdt sig længer i Norge og paa Færøerne end i Danmark. Jeg har derimod (Rökstenen og Fonnaas-Spænden S. 40) forklaret det deraf, at Næselyden holdt sig længer umiddelbart efter Vokal end i andre Lydstillinger. Saaledes har Rök-Stenen Dat. sg. m. *kuta* = oldisl. *Gota*, Acc. pl. m. *fiakura* „fire“, 3 Ps. pl. Præs. *stgnta* = oldisl. *standa*, *likia* = oldisl. *liggja*; men Infin. *knug* = oldisl. *knjja* og *flug*, hvilket jeg tidligere opfattede som Infin. *fljja*, men nu er tilboielig til at forstaa som Dat. sg. m. = oldisl. *flóa*. Den sjællandske Frerslev-Sten har Gen. *afa* = oldisl. *afa*, men Acc. *ag* = oldisl. *áa* af *ái* Oldefader. Det udlydende nasale *a* af urnord. *an* synes altsaa i svagt betonet Stavelse af flerstavelser Former at have holdt sig i hele Norden umiddelbart efter Vokal til c. 900, men ellers at være forandret til ikke nasalt *a* allerede c. 800.

At nasalt *a* dog, hvor Vokal ikke gik umiddelbart forud, holdt sig længer i Norsk end i Dansk, tør maaské sluttes af *pausa* Acc. pl. n. „dette“ paa Gimsø-Stenen (c. 800—850?) ved Siden af *staina fisa*. Men Ordet er usikkert.

Allerede i de blekingske Indskrifter med den længere Rækkes Runer synes et i Urnordisk bevaret *n* efter Vokal at være faldt bort i Udlyd. Björketorp-Stenen har *ronu* (som det synes, ikke *ronur*), der vel maa være = nyisl. *runu* og opstaaet af **romun*¹⁾. Men endnu paa Skee-Stenen fra Baahus-Len (c. 775—800?) er skrevet *imun*, hvilket jeg forstaaer som Accus. af et Kvindenavn med Stamme paa *-n*. Paafaldende er finsk *maanantai* „Mandag“, *sunnuntai* „Søndag“. Disse Ugedagsnavne maa være laante fra Nordisk; men man skulde tro, at de sandsynlig ikke var optagne før i anden Halvdel af 10de Aarhundred. Jfr. mine Bemærkninger i Arkiv IV, 122. Forudsætter *maanantai*, *sunnuntai* nordiske Former *máanq-*, *sunnu-*? Og har *imun* været udtalt *Imu*? Er Næselyden i disse Former støttet ved det forudgaaende *n*?²⁾

Gen., Dativ og Accus. sg. af Hankjønssammer paa *-n* er i historisk Nordisk lige (Endelse *-a*). Det kan heller ikke betvivles, at Acc. sg. i Urnord. ligesom Gen. og Dat. har endt paa *-an*, uagtet Exempler mangle. Ogsaa i Angelsaks., Oldfris., Oldsaks. er Gen., Dat. og Acc. sg. af Hankjønssammer paa *-n* lige (Ags. *-an*, Ofris. *-a*, Oldsaks. *-an* og *-on*). Derimod i Gotisk er Endelserne forskjellige for de nævnte tre Casus: Gen. *-ins*, Dat. *-in*, Accus. *-an*. Oldhøitsk har i Gen. og Dat. *-en*, *-in*, i Accus. *-on*, *-un*³⁾. Det synes ikke tvivlsomt, at Forskjelligheden, som Gotisk viser, er det oprindelige og at Enheden skyldes en senere Uniformering. Dette viser sig tydelig i Oldhøitsk. I senere (især bayerske) Kilder er *-un*, *-on* undertiden overført til Gen. Dat. sg., medens *-in*, *-en* omvendt viser sig tillige i Acc.

1) *arAgeu* paa Stenene fra Stentofta og Björketorp har jeg tidligere forklaret som Gen. = nyisl. *ergju*, og i Hunkjønssammer paa *-n* er i Gen. *n* faldt bort efter *u*. Men *arAgeu* er kanské snarere instrumental Dativ af et til oldn. *ergi* svarende Ord. Endelsen *-u* kan da være tilføiet ved Analogi enten efter oldn. Dativer som *sólu* eller efter urnord. Dativer som **gibu*. Jfr. ags. *menigeo*. *arAgeu* er neppe Dativ af en Intetkjønssamme **argu*.

2) Rök-Stenen har Postpositionen *an* i samme Betydning som isl. *á*, men formelt svarer den til urnord. *ana*. Stephens har med urette i mange Former i Indskrifter med den kortere Rækkes Runer troet at finde et *n* bevaret i Udlyd, hvor det i Oldisl. er faldt bort. Jeg tør nu ikke engang (som i Runverser 48) tro paa det af Stephens III, 287 antagne [*suik*]un.

3) Jfr. dog Kluge i Idg. Forsch. IV, 310 f.

sg. (Braune Ahd. gramm. § 221 Anm. 3). Den Analogidannelse, som viser sig i Nord., Ags., Fris., Osaks. deri, at Vokalen *a* fra Acc. sg. er bleven overført til Gen. og Dat. sg., har sit Sidestykke i Græsk i Endelserne *-ovos*, *-ou* efter *-ova*, f. Ex. i *γείτων* Gen. *γείτονος*.

Med Hensyn til den consonantiske Udlyd forholder Gen. sg. oldn. *hana*, urnord. **hanan* sig ialfald tilsyneladende til got. *hanins* som Acc. pl. *daga*, urnord. **dagan* til got. *dagans*. Got. *dagans* forudsætter en førgerm. Form *-ōns*. Formen for Gen. sg. af de germanske Hankjønord paa *-n* fører man derimod tilbage til Grundformen *-enos* (Hirt i Sievers Beitr. XVIII, 298) eller *-enes*. Men derved har man hverken forklaret Forskjellen mellem oldn. Gen. sg. *hana* (urnord. **hanan*) og Nom. sg. *þjóðann* (urnord. **þeudanax*), *dróttinn* (urnord. **drohtinax*) eller Overensstemmelsen mellem oldn. Gen. sg. *hana* og Acc. pl. *daga*. Jeg forklarer derfor Formen for Gen. sg. af Hankjønstammer paa *-n* i de germanske Sprog af en Grundform *-ns*. Denne kan støttes derved, at Formen for Gen. sg. af de neutrale *n*-Stammer i Oldirsk viser tilbage til en Grundform *-ens*, f. Ex. *imbe* Gen. af *imb* „Smør“, *anme* Gen. af *ainm* „Navn“ (Brugmann Grundriss II S. 579), ligesom Gen. sg. paa *-ns* af *n*-Stammer ogsaa ellers sporadisk maa forudsættes (Brugmann II S. 578 f.). Den urnord. Endelse *-n* for Gen. sg. af *n*-Stammer synes gennem *-nz* at være opstaaet af *-ns*.

Paa Grund af sin uregelmæssige Form synes Belland-Stenen ikke at kunne have været reist i fri Luft som Mindesten over en Afdød. Jeg holder det med Wimmer (Runenschr. 301) for sandsynligt, at den fra først af har været anbragt inde i en Gravhaug.

Wimmer S. 303 sætter den ligesom Stenene fra Stenstad og Tomstad til 6te Aarhundred, snarest til dettes anden Halvdel. Herimod har jeg for Belland-Stenens Vedkommende ingen Indvending at gjøre. Men der er ved den saa faa Støttepunkter for Tidsbestemmelsen, at der ikke, endog blot tilnærmelsesvis, kan være Tale om Sikkerhed. I Indskriften har *k*-Runen den i de ældste Indskrifter brugte Form (uden forsaavidt som den her er ligesaa høi som de andre Runer). Den er ikke forsynet med nogen ret Stav, som i senere Indskrifter med den længere Rækkes Runer, og Vinkelens Aabning vender mod høire. Men dette giver en meget ubestemt Tidsgrænse nedad, da *k*-Runen endnu paa Aagedal-Bracteaten mangler Stav.